

Rupert Psmith - en utvecklingshistoria

Inger Andersson

Enligt Wodehouse är Rupert Psmith den enda Wodehousefigur som bygger på levande modell. En kusin till Wodehouse var vid Eton samtida med en son till operettproducenten D'Oyly Carte. Kusinen beskrev för Wodehouse denna märkliga skolpojke som klädde sig så elegant och bar monokel. Då en lärare en gång ställde frågor till pojken angående dennes hälsa svarade han allvarligt: "Sir, I grow thinnah and thinnah". Detta var allt som Wodehouse behövde för att skapa den odödlige Psmith.

Wodehouse har skrivit fyra böcker om Rupert Psmith: *Mike* (1909), *Psmith in the City* (1910), *Psmith, Journalist* (1915) and *Leave it to Psmith* (1923). I den sista bär han förnamnen Ronald Eustace, förmodligen för att undvika sammanblandning med Lord Emsworths sekreterare Rupert Baxter. Den sista boken skiljer sig även i många andra avseenden från de övriga. Den ingår i två "serier" - serien om Psmith och serien om Blandings Castle där den utgör den andra romanen av elva. Den är "klassisk Wodehouse" innehållande alla de ingredienser som vi är så vana vid: bedragare - alltid är på vippen att bli avslöjade, (ofta av andra bedragare) - unga män hängivet förälskade i unga flickor med skinn på näsan, respektingivande fastrar, ineffektiva aristokrater, kompetenta sekreterare och ett lyckligt slut där vi efter ett otal förvecklingar med diverse scener av slapsticktyp hör bröllopsklockor ringa i fjärran. Den är enligt min mening en mycket njutbar Blandings Castle-roman men ingen äkta Psmithroman,

Av de övriga tre böckerna är ingen en klassisk Wodehouse. Den första, *Mike*, är en skolhistoria som vänder sig till pojkar - på många sätt tämligen konventionell i sin genre. När vi för första gången träffar på Psmith (i mitten av boken) har han just blivit relegerad från Eton och i stället av sin far skickats till Sedleigh. "What Eton loses, Sedleigh gains" som han själv uttrycker saken. Här möter han Mike som befinner sig i ungefär samma situation. Ömsesidig och ögonblicklig sympati uppstår och Psmith och Mike blir vänner för livet eller åtminstone för den del av deras liv som Wodehouse låter oss följa. Mike är den typiske sportintresserade eleven och Psmith hans minst sagt excentriske kamrat. (Mike och Psmith kommer att hålla ihop genom alla fyra böckerna, men från att från början ha varit Psmiths likvärdiga partner förpassas efterhand Mike alltmer ut i skuggan av Psmiths överväldigande personlighet.)

Psmith har själv lagt sig till med p-et i namnet - hans välbärgade men något excentriske far heter Smith. Detta "p" är ett mer eller mindre genialiskt påfund - Psmith och Wodehouse kan båda vara nöjda. Det är helt omöjligt att tänka sig Psmith utan "p" - han skulle bli en helt annan person. Han hävdar själv bestämt att p-et är stumt som i psalm och psaltare men det är svårt att tala om honom utan att åtminstone antyda ett litet "p" framför Smith.

I den andra boken, *Psmith in the City*, återfinner vi Mike och Psmith som motvilliga löneslavar vid the New Asiatic Bank. Det händer egentligen inte mycket, utan komiken består helt enkelt i att Psmith inte på något sätt uppför sig som en nyanställd, i bankhierarkin lågt stående tjänsteman, förväntas uppträda. Under sin tid vid banken bestämmer han sig för att satsa på en framtid som jurist och övertalar sin far att låta honom studera vid Cambridge - tillsammans med Mike.

Den tredje boken i serien, *Psmith, Journalist*, är desto mera händelserik. Den utspelas i New York där Psmith och Mike tillbringar sommarferierna efter ett år vid Cambridge. Händelserna utgör emellertid inte det typiska nystan av alltmera tilltrasslade förvecklingar som vi förväntar oss hos Wodehouse utan det rör sig om typiska gangsteräventyr à la Damon Runyan. Mike, som deltar i cricketurnering, är ofta upptagen och Psmith måste sysselsätta sig på egen hand.

Han blir bekant med redaktören för tidskriften *Cosy Moments* och startar tillsammans med denne ett korståg mot förhållandena i New Yorks slumkvarter och de hyresvärdar som tjänar grova pengar som ägare till slummens icke människovärdiga bostäder. Hyresvärdarna försöker kväsa kampanjen, bl.a. med hjälp av gangstervåld, men "Cosy Moments cannot be muzzled".

Leave it to Psmith - som ovan beskrivits som en klassisk Wodehouse - tilldrar sig strax efter det att Psmith lämnat Cambridge. Hans far har dött efter en serie av okloka investeringar. Psmith är mer eller mindre utblottad och arbetar en (kort) tid under sin farbror i fiskbranschen. Han säger upp sig just innan han möter och blir blyxtförälskad i Eve Halliday, som har ett tillfälligt bibliotekskatalogiseringsuppdrag på Blandings Castle. Psmith följer efter henne utgivande sig för att vara poeten Ralston McTodd (han är alltså en i den långa raden bedragare på Blandings). Efter många förvecklingar vinner han Eve och anställs som sekreterare åt Lord Emsworth.

Vi vet inte vilken examen Psmith avlade vid Cambridge, men i förordet till *Mike and Psmith* (en nyutgåva av Mike 1953) berättar Wodehouse att han blev en framgångsrik försvarsadvokat à la Perry Mason. Han måste alltså på något sätt ha uppnått de kvalifikationer som krävs för utövande av advokatyrket.

Psmith kommer bäst till sin rätt i *Mike*. Det tycker jag och det tyckte även Wodehouse själv. Han skriver att Psmiths utmärkande drag är förmågan att utmana auktoriteter och att han därför behöver auktoriteter att utmana. Och det finns enligt Wodehouse inte någon mera absolut auktoritet än lärarna vid en engelsk skola. *Mike* består av två delar och Psmith dyker upp först i den andra delen, som 1935 publicerades separat under titeln *Enter Psmith*. Boken är som nämnts ovan en skolhistoria och dess andra del utgör en brygga mellan författarens tidiga pojkböcker och hans senare romaner avsedda för en vuxen publik. Och det är Psmith som möjliggör bryggfunktionen. Utan Psmith skulle boken vara en vanlig skolhistoria, vilket dess första del också är. När Psmith för första gången träffar Mike frågar han genast: "Are you the Bully, the Pride of the School or the Boy who is Led Astray and takes to Drink in Chapter Sixteen?" Med denna fråga gör han narr av den konventionella skolhistorien, bland annat av Wodehouses egna tidigare verk. I dessa är huvudpersonerna vanligen om inte precis om inte precis "the Pride of the School" så åtminstone "rejäl" pojkar - renhåriga, sportiga, rök- och spritfria ansvarskännande 16-17-åringar som har goda relationer till sina lärare och är hyfsat flitiga när det gäller skolarbetet. Ingen kan emellertid beskylla Psmith för att vara "rejäl". Han är lång och slank med allvarligt utseende och otadlig elegans i klädedräkten och dessutom försedd med monokel. Sitt allvarliga utseende och sin avspända stil till trots är han en av dessa personer som kan vända de hopplösaste situationer till sin motsats. Höjdpunkten i den andra delen av *Mike* - de tre (!) kapitel som beskriver hur Psmith lyckas hindra Mr Downing från att lägga beslag på Mikes rödfärgade sko - ett bevis på att Mike smugit sig ut om natten och färgat Mr Downings hund röd - visar oss Psmith i sitt esse. Han uppvisar nästan hela tiden ett övernaturligt lugn ("It was Psmith's guiding rule never to be surprised at anything, so he merely inclined his head gracefully, and said nothing"), han är kvicktänkt och en god strateg, han är en ohämmad lögnare om så behövs och trots att han är oföränderligt hövlig balanserar han hela tiden på gränsen till oförskämndhet. Och han har språket i sin makt. När Mr Downing förundras över att Psmith och Mike tilldelats en "study" trots att de akademiskt sett sig ganska långt ner i skolhierarkin svarar Psmith: "I think, sir, that Mr Outwood gave it us rather as a testimonial to our general worth than to our proficiency in schoolwork."

Psmith är något speciell som Wodehousehjälte. Han är definitivt kompetent - har man Psmith på sin sida befinner man sig i trygga händer. Vilken situation man än befinner sig i

kommer man att med hans hjälp kunna trassla sig ur den. Häri påminner Psmith om Gally Threepwood (som också bär monokel), Lord Ickenham (som är lång och slank - "svelte" som han gärna själv uttrycker saken) och förstås Jeeves. Men även om vi inte känner den exakta åldern hos dessa tre herrar så befinner de sig definitivt inte i sin första ungdom. De har en viss livserfarenhet att falla tillbaka på medan Psmith är i tjugooårsåldern. Wodehouse har förstås även en mängd unga, kompetenta hjältar, Joss Weatherby i *Quick Service*, Sam Shotter i *Sam the Sudden*, Jeff Miller i *Money in the Bank* och Piccadilly Jim i boken med samma namn. Men i motsats till Psmith förekommer dessa hjältar endast i en bok var (medan den inkompetenta delen av Wodehouses persongalleri glatt vandrar vidare från roman till roman). Det beror förmodligen på att de kompetenta lyckas i sitt uppsåt - att vinna flickan och vanligtvis dessutom en tryggad försörjning. Därmed är de så att säga förbrukade - man vinner bara jackpot en gång. Men i och med att Psmith dyker upp så tidigt och dessutom inte verkar vara särskilt mottaglig för det täcka könets charm kan han få hållas genom fyra böcker. Läg dock märke till att hans saga är all, när han väl vunnit den flicka han slutligen faller för. (Gally Threepwood gifte sig tack och lov aldrig och Lord Ickenham stöter vi endast på i obefjätrat tillstånd. Hans (varmt älskade) hustru har den goda vanan att då och då resa bort på längre tid - t.ex. till Jamaica.

En annan skillnad mellan de ovannämnda problemlösande hjältarna - äldre och yngre - och Psmith är Psmiths avspända, för att säga indolenta, stil. Han är - åtminstone skenbart - en iakttagare snarare än en deltagare. De övriga är aktiva och handlingskraftiga - de dyker rakt in i händelsernas centrum övertygade om sin förmåga att lösa alla problem som kan tänkas uppstå - de yngre inte rädda för ett och annat litet handgemäng och de äldre inte helt främmande för att smyga knockoutdroppar i någon fiendes drink. Psmith däremot glider på något sätt in i märkliga skeenden utan att egentligen gjort något aktivt val. Alldeles i början av Psmith in the City säger han till Mike: "My father is a man of vast, but volatile brain. He has not that calm dispassionate outlook on life which marks your true philosopher such as myself. ... I am like some contented spectator of a pageant. My pater wants to step in and stage-manage." Psmith är emellertid en god strateg om när han förutser en kinkig situation - som t.ex. sovsalsslagsmålet i *Mike* - planerar han vanligen mästertligt men överlåter ofta åt någon annan att utföra planerna. Det måste dock erkännas att det vanligtvis är rena turen att han klarar sig. Gangstrarna missar när de skjuter, hans kidnappare får punktering i det kritiska ögonblicket, det finns en lämplig taklucka att fly genom när han förföljs av skurkar o.s.v. I vilken situation han än befinner sig har han dock hjälp av sin outsinliga svada. Ty Psmith är förvisso den mest silvertungade av Wodehouses hjältar. Dialogen i Psmith-böckerna är ofta på gränsen till monolog - Psmith håller låda helt ointresserad av omgivningens reaktion. Wodehouse har andra vältaliga huvudpersoner, men ingen av dem lyckas åstadkomma något ens i närheten av den Psmithska svadan. Gally Threepwood tycker om att höra sin egen röst, men han berättar anekdoter om minnen från sitt eget liv - han är raconteur. Lord Ickenham pratar sig ur problemfyllda situationer - som t.ex. då han förklarar för konstapel Potter att han inte är Major Brabazon-Plank Minor utan hans bror Minor Brabazon Plank Major (enligt min mening en av världslitteraturens mest fängslande monologer). Men Psmith pratar för glädjen att prata. Att prata är för honom lika naturligt som att andas.

Den fiktiva hjälte som allra mest liknar Psmith är kanske inte någon annan Wodehousefigur utan Lord Peter Wimsey - också en god struntpratare. När Lord Peter oupphörligt friar till Harriet Vane i *Strong Poison* säger hon uppgivet att man kanske skulle kunna gifta sig med honom för nöjet att lyssna till honom när han pratar "piffle". Liksom Psmith döljer Lord Peter en förstklassig hjärna bakom ett avspänt, för att inte säga lojt uppträdande, liksom Psmith är lord Peter oklanderligt hövlig som otadligt elegant i sin klädstil och liksom Psmith bär Lord Peter monokel. Den första boken om Lord Peter utgavs 1923 - samma år som *Leave it to Psmith* alltså. Men då hade Psmith redan existerat i 14-15 år, så det är ingen tvekan om vem som

kopierar vem. (En annan fiktiv hjälte som påminner om Psmith just vad det gäller förmågan till ständigt verbalt hålligång är Bill Brown i Richmal Cromptons Billböcker. Egentligen har Billböckerna mycket gemensamt med Wodehouseromanerna - en mycket pratsam huvudperson, utomordentliga förvecklingar i vilka hjälten ofta utger sig för att vara någon annan, oväntade upplösningar, förälskade unga män och kvinnor, och fysisk slapstickshumor. Den första Billboken utgavs 1922.)

I *Leave it to Psmith* har Psmith delvis förändrats. Han är lika pratsam som förut men han är mindre av iakttagare och mera av deltagare. Bara det att han sätter in en jobbannons i tidningen är olikt den gamle Psmith. Om så är han förälskad, vilket gör honom i viss mån sårbar, något nytt för honom och läsaren. Han har helt enkelt blivit vanligare och mindre Psmithsk. Helt följdriktigt blir denna mindre typiska Psmithbok den sista. Det är synd men nödvändigt. (En lyckligt gift Psmith skulle inte fungera.) Psmiths utveckling från excentrisk skolpojke till äkta man och sekreterare till Lord Emsworth (eventuellt försvarsadvokat) har sin motsvarighet i Wodehouses utveckling under samma tid. Det är nu som serierna om Blandings Castle och Jeeves tar sin början. Det är nu som den "tidiga" Wodehouse - författare till skolpojkskildringar och amerikanska äventyrsböcker - lämnar scenen för Wodehouse - mästerlig författare till romantiska komedier. Och denna utveckling kan vi inte annat än glädja oss åt även om jag för min del saknar den ursprunglige Psmith i Mike.